

- ¹³ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 39. – Арк. 144.
¹⁴ Киевские губернские ведомости. – № 13. – 1919.
¹⁵ Расписание внешних предельных размеров арендных участков // Киевские губернские ведомости. – № 5. – 1919.
¹⁶ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 35 – Арк. 84.
¹⁷ Постановление по вопросам землепользования // Киевлянин. – № 53. – 1919.
¹⁸ Зарубин А. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму / А. Зарубин, В. Зарубин. – Симферополь, 1997. – С. 224–225.
¹⁹ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 39. – Арк. 144.
²⁰ Державний архів Чернігівської області. – Ф. 127. – Оп. 23. – Спр. 2015. – Арк. 15–18.
²¹ Новый земельный закон // Полтавский день. – № 61. – 1919.
²² Азызян А. Арендные отношения в советской деревне / А. Азызян, И. Великевич. – М.-Л., 1928. – С. 15.
²³ И. О. Земля народу / И. О. // Вечерние Огни. – № 36. – 1919.
²⁴ Наём и продажа земли // Полтавский день. – № 70. – 1919.
²⁵ Там само.
²⁶ Ярошевич А. На новых позициях / А. Ярошевич // Киевская жизнь. – № 57. – 1919.
²⁷ Новый земельный закон // Полтавский день. – № 61. – 1919.
²⁸ Георгиевич Л. Умиротворение деревни / Л. Георгиевич // Полтавский день. – № 74. – 1919.
²⁹ Невич Ив. Не забывайте деревни / Ив. Невич // Вечерние Огни. – № 61. – 1919.
³⁰ Штромберг Н. Неотложная задача / Н. Штромберг // Южный край. – № 117. – 1919.
³¹ Георгиевич Л. Земельный вопрос / Л. Георгиевич // Полтавский день. – № 29. – 1919.
³² Землеустроительный вопрос в Полтавской губернии // Полтавский день. – № 2. – 1919.
³³ Деревня после советской власти. Анкета о состоянии сельского хозяйства в Харьковской губернии // Родина. – № 60. – 1919.
³⁴ На крестьянском съезде // Южный край. – 13.08. – 1919.

Резюме

Статтю присвячено вивченню маловідомих аспектів законодавства Особливої наради з урегулювання поземельних відносин на українських територіях, що перебували під управлінням Головнокомандувача Збройними Силами на Півдні Росії у 1919 р. Проаналізовано основні положення та зміст законодавства Особливої наради з урегулювання поземельних відносин, його реалізацію на практиці, ставлення до нього селянства, громадськості.

Ключові слова: Особлива нарада, поземельні відносини, оренда землі.

Резюме

Статья посвящена изучению малоизвестных аспектов законодательства Особого совещания по урегулированию поземельных отношений на украинских территориях, находившихся под управлением Главнокомандующего Вооруженными Силами на Юге России в 1919 г. Проанализированы основные положения и содержание законодательства Особого совещания по урегулированию поземельных отношений, его реализация на практике, отношение к нему крестьянства, общественности.

Ключевые слова: Особое совещание, поземельные отношения, аренда земли.

Summary

Article is devoted to lesser-known aspects of the law the special meeting to resolve the agrarian relations in the Ukrainian territories under the control of Commander of the Armed Forces of South Russia in 1919, analyzed the main provisions of the legislation and the content of the special meeting to resolve the agrarian relations and its implementation in practice, attitude peasantry and the public.

Key words: Special meeting, agrarian relations, land rent.

Отримано 20.09.2011

Р. П. ЛУЦЬКИЙ

Роман Петрович Луцький, кандидат юридичних наук, доцент Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

ПОЗИТИВНЕ ПРАВО ТА ПРИРОДНЕ ПРАВО: ОПОЗИЦІЯ КАТЕГОРІЙ

Теоретичне вивчення та дослідження права піднімає людину над моральним індеферентизмом, виробляючи в ній звичку зводити дані позитивного права до їхніх філософських, моральних і розумових основ. У практичному житті ми часто зустрічаємо крайнощі або надмірну побожність перед позитивним правом, або

ж надмірне приниження його, що залежить від нестачі міцних наукових основ для істинних суджень про право. Чому доводиться терпляче чекати кращого, в чому приховані принципи анархії, революції, деспотизму? На ці важкі запитання можна відповідати серйозно тільки за допомогою науки, яка вивчає теоретичні ідеї права, або через загальні й постійні принципи соціального прогресу. Ці принципи усвідомлюються у неправдивому вигляді, коли людина надто багато вірить у свою індивідуальну особистість і особистий принцип видає за загальний, замість того, щоб шукати його об'єктивним шляхом теоретичної науки.

Саме такі положення й становлять актуальність цієї проблематики співвідношень позитивного та природного права як невід'ємних складових правової свідомості та праворозуміння зокрема.

Методологічною основою даної статті стали праці С. С. Алексєєва, В. Д. Бабкіна, В. А. Бачиніна, В. С. Журавського, М. В. Костицького, В. С. Нерсесянца, Н. М. Оніщенко, М. І. Панова, О. Л. Копиленка, Н. М. Пархоменко, С. С. Сливки, Л. Л. Фуллера, Р. О. Халфіна, Ю. С. Шемшушенка, які сприяють осмисленню поточних процесів у теорії права та мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

Виходячи уже з тих фундаментальних основ, які вони заклали, автор вважає за доцільне провести власні дослідження цієї проблематики.

Метою написання статті є виокремлення двох іпостасей праворозуміння – природно-правової та позитивно-правової, що дасть змогу згладити гостроту багатьох наукових суперечок і ліквідувати ряд непорозумінь у галузі основних прав та свобод людини і громадянина, які виникають винятково на ґрунті відсутності належного розмежування цих категорій.

Одним із основних відображень сутнісної різноманітності закону у соціальній системі є природне право. Це право людини на життя і свободу впливає із самої біологічної основи існування людини і воно належить їй за правом народження, а тому не може обмежуватись чи заперечуватись ні державою, ні суспільством, а тим більше приноситись у жертву будь-яким політичним інтересам.

Природне право – це висхідні принципи, на основі яких чинні норми приймаються і на підставі котрих здійснюється їхнє оцінювання. Це відбувається з урахуванням ієрархії цінностей, яку подає філософія, вирішуючи питання про ставлення людини до оточення, в тому числі й ціннісне.

Норми природного права, маючи максимально широке, універсальне значення, адресовані до всіх без винятку правоздатних суб'єктів і закликають дотримуватись закріплених у них приписів, тому що останні відповідають вимогам вищої, абсолютної справедливості. Ці вимоги категоричні у тому сенсі, що не залишають можливості для сумнівів і вагань. Вони гарантують індивідуальній правосвідомості вищу правоту, якщо її власник діятиме у правовому полі. Веління природно-правових імперативів далеко не завжди відповідають життєвим інтересам, кон'юктурним розумінням соціальних суб'єктів, між якими постійно виникають загострення та суперечності. Наша дійсність найчастіше дуже важко знаходить спільні точки дотику і пункти обопільної згоди між своїми потребами та вимогами вищої справедливості. На ґрунті цих розбіжностей виникають практичні й духовні колізії, що становлять зміст світової релігійно-етичної та теоретико-правової думки протягом ось уже двох з половиною тисячоліть.

Норми і принципи природного права мають абсолютний характер. Серед величезної кількості мінливих і відносних цінностей вони вказують на непорушні заборони і безумовні ідеали. Своім існуванням вони підтверджують ту істину, що людина не може жити в світі, де все відносно, й спиратися лише на договірні, тобто сформульовані самими людьми основи. Домовленості можуть бути найрізноманітнішими і здатними відповідати незліченій кількості критеріїв. Природне право запозичує принцип абсолютності зі сфер релігії і моральності, з котрими воно тісно пов'язане і які здавна культивують сферу духовно-практичних відносин людини з абсолютними цінностями та нормами. Якщо у традиційному античному і середньовічному суспільствах релігія впливала на правову систему безпосередньо, то у Новий час її вплив на природне право стає, переважно, опосередкованим, здійснюваним через моральні норми та теоретико-філософські вчення¹.

Позитивне право відрізняється від природного тим, що певні норми поведінки створюються людьми та владно затверджуються у суспільному житті в якості постійного та імперативного критерію для обов'язкової поведінки. Вони створюються для визначення того, що юридично дозволено, а що юридично не дозволено. Отримують зовнішнє вираження у вигляді законів, юридичних прецедентів та інших джерел.

Якщо звернутися до основ виникнення позитивного права, є очевидним, що воно склалося при переході людства до цивілізації, коли виникли об'єктивізовані основи для свободи окремої людини – поява надлишкового продукту у вигляді приватної власності та відокремлення індивідів. У результаті цього формується позитивне право як інституційне, зовні об'єктивоване утворення. Процес формування права виявився пов'язаним із розвитком письменності, закріпленням норм та їх реалізацією у письмових документах. Так, позитивне право саме з огляду свого письмового вираження та взаємозв'язку з владою набуває якості інституційності, впливового нормативного регулятора².

Певні вимоги щодо поведінки людей перетворюються на юридичні норми за допомогою конкретних форм і набувають публічного характеру. Розрізняють три способи формування та існування позитивного права як публічного явища:

- звичаєве право (право, що виражається переважно у звичаях);
- право суддів (право, що створюється переважно судом);
- право законодавця (право, що створюється шляхом законодавчої діяльності держави).

Також доцільно виокремити такі основні ознаки позитивного права:

- загальнообов'язкова нормативність;

- вираження норм у законах та інших джерелах, що визнаються державою;
- формальна визначеність;
- забезпеченість державою³.

Якщо звернутися до теоретичних основ позитивного права з точки зору відомих теоретиків сучасності, то С. С. Сливка розглядає позитивне право в аспекті свободної волі. Так, під позитивним правом він розуміє національне право кожної держави, зовнішньою формою якого є нормативно-правові акти, прийняті в законодавчому порядку. Процес прийняття правових норм позитивного права пов'язаний із певними елементами примусу, заборон, що інколи може мати і суб'єктивний зміст. Автор розглядає свободну волю людини у позитивному праві, яка, на його думку, може здійснюватися шляхом насильства чи ненасильства⁴.

Із критикою поняття позитивного права виступає В. С. Нерсисянц. Так, на його думку, позитивістський підхід до проблеми права та держави, трактування права як продукту державної влади виявляє обмеженість та формалістичність. Адже зміст права розглядався поза категоріями моральності, людської гідності, ідей природно-правової доктрини, а головний постулат полягає у підвладності індивіда праву та обов'язку його дотримуватись. У такому трактуванні право особи також слугує меті підкорення індивіда державі, а не утвердженню пріоритету прав людини над силою державного апарату⁵.

Незважаючи на гнучкість природного права та позитивізму і на всі історичні зміни, яких вони зазнавали, малоймовірно, що їхнє протистояння коли-небудь припиниться, бо для цих напрямів характерна засаднича полярність поглядів. Одна з цих філософських шкіл наголошує на тому, що в праві визначено й встановлено правила та норми поведінки; вона радить нам дивитися на право як воно є, а не тлумачити його відповідно до своїх уявлень про мету, до якої воно прагне чи може прагнути. Друга школа нагадує нам, що встановлене право, якщо дивитися на нього крізь призму часу, неминуче розвивається, і напрям його розвитку певним чином залежить від глядача, який є одним з учасників визначення цього напрямку. Оскільки ці напрями можуть видаватися доречними в конкретних обставинах людської життєдіяльності, то доречно пропонувати їх в проєкції недалекого майбутнього⁶.

Аналізуючи спільні та відмінні риси природного та позитивного права, слід відмітити такі спільні їх особливості: орієнтація на регулювання поведінки людини, підтримання ідеї гармонійності Всесвіту; спільність багатьох моральних норм; відображення у позитивному праві природно-правових принципів та функцій; спільна логіка підтримання світового і державного правопорядку; природне право, як і позитивне не заперечує потреби владних структур; загальнообов'язковість для всіх людей; домінування розуму над волею; природне право є критерієм оцінки позитивного права; природне право заповнює прогалини позитивного права; поведінку людини урешті-решт визначає не сама людина, а закон – природний або позитивний, який домінує над нею; поєднання справедливого і законного; природне право у деяких випадках є інтуїтивним позитивним правом.

Серед відмінних рис доречно виокремити такі: позитивне право, на відміну від природного права, створила людина; теорія природного права завжди онтологічна, а теорія позитивного права, щонайбільше, намагається впливати з онтології; природне право досконале, вічне, а позитивне – недосконале, короткочасне; частина норм природного права незмінна, а норми позитивного права – змінні, хоча й достатньо консервативні; природне право регулює онтологічні й деонтологічні процеси, а позитивне право – тільки деонтологічні; природне право змінюється повільно, воно еволюціонує, позитивне право змінюється швидко й революційно; не всі норми позитивного права відповідають природному праву, природне право – еталон для позитивного; природне право метафізичне, а позитивне право раціональне; існує надприродне право, але надпозитивного права немає; природне право залежить від надприродного, а позитивне – від міжнародного права; для позитивного права важлива елементарна мораль, а для природного – вища мораль; позитивне право заперечує природне, а природне право підтримує позитивне; людина є основою позитивного права, а для природного права не тільки людина є основою, а в цілому реальний світ; природне право характеризується синергетичністю, що для позитивного неприпустимо, позитивне право не в змозі заборонити евтаназію, а природне право володіє такою силою⁷.

Практика держав, що визнають природно-правову доктрину походження прав людини, не відкидає їх позитивного оформлення. І природно-правова доктрина, і позитивістський підхід у сучасному світі не виступають як антиподи, антагоністи. Природно-правова доктрина акцентує джерело походження прав людини як невід'ємних, невідчужуваних якостей. Вона ставить права людини вище держави, її «пафос» спрямовано на обмеження правами людини тоталітарних зазіхань держави. Разом з тим, не знаходячи закріплення в позитивному законодавстві, права людини виступають невизначено, розмиті, що ускладнює здійснення державою функцій їх захисту та забезпечення.

Природне і позитивне право характеризують одне й те саме явище, але з різних сторін. Природне право має об'єктивну природу і створюється людьми у процесі їх життєдіяльності. Позитивне право, поряд з об'єктивною природою, має також суб'єктивний характер, оскільки створюється державою та її органами на основі і з урахуванням природного права. Таким чином поєднуються дві існуючі у філософії права і теорії права протилежні течії в одну природно-позитивістську теорію права.

---

¹ *Онiщенко Н. М.* Сприйняття права в умовах демократичного розвитку:[монографія] / Н. М. Онiщенко. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – 316 с.

² Алексеев С. С. *Философия права* / С. С. Алексеев. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – 336 с.

³ Алексеев С. С. *Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования* / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.

⁴ Сливка С. С. *Позитивістські концепти: філософсько-правовий аналіз: [монографія]* / С. С. Сливка. – Л.: ЛьвДУВС, 2006. – 160 с.

⁵ Нерсесянц В. С. *Правовое государство, личность, законность* / В. С. Нерсесянц. – М., 1997. – 138 с.

⁶ Фуллер Л. Л. *Анатомія права: Пер. з англ. Н. Комарова: [наукове видання]* / Л. Л. Фуллер – К.: Сфера, 1999. – 144 с.

⁷ Сливка С. С. *Природне та надприродне право: У 3-х частинах. – Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд* / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2005. – 224 с.

Резюме

Актуальною проблемою в галузі юриспруденції є визначення теоретико-правових засад взаємодії позитивного та природного права. Це питання потребує подальшого розвитку і вдосконалення. Дана проблема відіграє значну роль і викликає великий інтерес у сучасному суспільстві.

Ключові слова: право, позитивне право, природне право, позитивізм, правові погляди.

Резюме

Актуальной проблемой в области юриспруденции является определение теоретико-правовых принципов взаимодействия позитивного и естественного права. Этот вопрос нуждается в последующем развитии и совершенствовании. Данная проблема играет значительную роль и вызывает большой интерес в современном обществе.

Ключевые слова: право, позитивное право, естественное право, позитивизм, правовые взгляды.

Summary

The actuality of the problem in the sphere of jurisprudence is determination legal principles co-operations positive that absolute law. This question needs subsequent development and perfection. This problem plays a considerable role and causes large interest in modern society.

Key words: law, positive law, absolute law, positivism, legal looks.

Отримано 4.10.2011

К. Б. МАРИСЮК

Костянтин Богданович Марисюк, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка МОНМС України

МАЙНОВІ ПОКАРАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ МОЛДАВІЇ (1359–1774 рр.)

В умовах побудови демократичної, соціальної та правової держави треба додатково вивчити, іноді докорінно переосмислити чимало періодів вітчизняної історії загалом, а також історії права зокрема. Цей процес важливий, з одного боку, тим, що аналізуючи помилки минулого, можна запобігти їх повторенню; з другого виникає реальна можливість запозичити найбільш позитивний досвід минулого для розв'язання проблем, які можуть виникнути у майбутньому. Якщо розглядати ситуацію з позиції історії права, то первинним є вивчення тих нормативно-правових актів, які відіграли значну роль у вітчизняному державо- та правотворенні. Аналізу одного з найбільш знакових і водночас фактично не відомих вітчизняному праву періодів, а саме часів перебування українських земель у складі Молдавії, присвячено це дослідження.

Питання кримінального права у період перебування українських земель у складі Молдавії і до сьогодні залишались фактично невідомими вітчизняному праву. Особливо це стосується тематики кримінального права того часу. Чи не єдиним значущим напрацюванням у згаданій сфері можна вважати публікацію В. Кульчицького «Держава і право Молдавії феодального періоду» (Львів: Львівський орден Леніна державний університет ім. Івана Франка, 1964), хоча вона, внаслідок надзвичайної стислості (всього 27 стор.), звертає лише поверхневу увагу на питання кримінальних покарань загалом та майнових зокрема. Саме тому основною джерельною базою цього дослідження були публікації, надруковані на території Румунії та Молдавії.

Розуміючи, що в межах однієї статті висвітлити всі спірні питання, пов'язані зі сферою кримінального права досліджуваного періоду, неможливо, увагу буде зосереджено винятково на питаннях майнових покарань досліджуваного періоду.